

היבטים פסיכו-חברתיים וסיפוק צרכי מתבגרים הומו-לסביים ד"ר עמית קמה

מבוא

על רקע המודעות החברתית הגוברת ללסביות, הומוסקסואלים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים (להלן: להט"ב), אנו עדים בשנים האחרונות לשינוי גדול גם בקרב בני הנוער בארץ ובעולם. תמורות חברתיות מפליגות התרחשו ביחסה של החברה הישראלית אל קהילת הלהט"ב, ולאור זאת ניתן למצוא בעת האחרונה הקלה משמעותית על תהליכי הקבלה העצמית של בני נוער הנמנים על קבוצה חברתית זו. לשון אחר, השינויים ברבדים הפוליטי, החקיקתי, הפסיקתי והתרבותי מוצאים את ביטויים גם ברובד הפרטני. אם עד השנים האחרונות, נערים ונערות נטו להדחיק את תחושותיהם לגבי נטייתם המינית עד גיל מאוחר יחסית, להימנע משבירת מעגל הבדידות והניכור ולחפש מסגרות חברתיות המתאימות להם; הרי שכעת ניכרים ניצנים מובהקים של מהפך בהקשר זה. ניתן להיווכח כי הולך ומתהווה גרעין של בני נוער המנסים לפעול למען שיפור רווחתם האישית כמו-גם למען שינוי היחס הסביבתי אליהם. בשנים האחרונות אנו עדים לגידול במספר הקבוצות המיועדות לבני נוער הנמנים על קהילת הלהט"ב ובשיעור המצטרפים אליהן. מהלך חיובי זה מחייב הרחבת הפעילות ויצירת תשתית חברתית תחת פיקוח מקצועי תוך בניית מנהיגות צעירה שתצמח מנוער זה.

אף על פי כן, מספר בני הנוער המגיעים לקבוצות החברתיות המאורגנות עדיין מהווה חלק קטן מסך בני הנוער הלהט"ב בישראל. יש סבירות גדולה להניח כי מרביתם אינם מעזים או מסוגלים לקחת חלק בפעילות חברתית זו בשל קשיים חיצוניים/אובייקטיביים (כגון מחסור בקבוצות הקרובות למקום מגוריהם), מגבלות מְבִנִיּוֹת (קרי- אילוצים חברתיים) וחששות המעוגנים בהיבטים סובייקטיביים ופסיכולוגיים הקשורים לנטייתם המינית. רבים מהם עדיין נאלצים להתמודד לבדם עם שאלות של כינון זהות הומו-לסבית ומימושה. לעיתים קרובות המתבגר אינו מוצא אוזן קשבת למצוקותיו במסגרות הפורמאליות והבלתי-פורמאליות בהן הוא נמצא. יתר על כן, נדמה כי דווקא המסגרות הללו נתפסות על ידיו כמאיימות, בלתי-סובלניות ולא-נאורות דַיִן.

סקירה היסטורית

לאחר כמאה שנות מחקר ועיסוק מדעי ב'מחלה' ההומואית, החלו להיווצר בקיעים בשיח הפתולוגי, שהחל בשלהי המאה ה-19 עם הגדרתה של הנטייה המינית ההומוסקסואלית כבעיה נפשית, המצריכה ומחייבת טיפול פסיכולוגי לשם השבת פרטים להט"בים לשורותיה של החברה ה'תקינה' וה'ברירה'. הוֹקֵר (Hooker, 1957) הייתה החלוצה שהכריזה ששיעור ההפרעות הפסיכו-פתולוגיות בקרב הומואים איננו שונה מן האוכלוסייה ה'נורמלית', קרי - ההטרסקסואלית. מהפך של ממש התרחש בשנת 1973 כתוצאה ממאמצים של חברים באגודה הפסיכיאטרית האמריקנית (American Psychiatric Association), אשר הובילו להסרת ההומוסקסואליות מרשימת ההפרעות הנפשיות. ארגון הפסיכולוגים האמריקניים (American Psychological Association) תמך בשינוי, וקרא לחבריו להוביל את הדרך במאבק להסרת הסטיגמה מן ההומואיות (Garnets & Kimmel, 1993). שינוי ההתייחסות המדעית להומואיות כאל פתולוגיה בת-טיפול גרר מעבר מעיסוק באַטְיוֹלוֹגְיָה (דהיינו - חיפוש אחר המקורות האפשריים לנטייה מינית הומוסקסואלית) להתמקדות במאפיינים הפסיכולוגיים והסוציולוגיים של להט"ב, ובעיקר בדרכי התמודדותם עם היחס החברתי ושלבי עיצוב וכינון זהותם.

על הבעייתיות הכרוכה בכינון זהות הומו/לסבית

למרות התמורות ההיסטוריות מרחיקות-הלכת הללו, ידוע כי מתבגרים להט"בים מתמודדים עם בעיות ייחודיות, העוללות להשפיע על מצבם הנפשי ועל דרכי התנהגותם. הומואים ולסביות, בדומה להטרסקסואלים, נולדים לתוך מערכת חברתית, המושתתת על חיברות בניה ובנותיה לתוך דפוס הטרסקסואלי בלעדי. הם מפנימים את המטענים השליליים הכרוכים בהומוסקסואליות כחלק בלתי-נפרד מתהליכי החיברות שלהם. הומופוביה מופנמת זו מתבטאת בחרדה מפני גילוי הנטייה המינית, הכחשתה, הערכה עצמית נמוכה ו/או תחושות אי-נחת ובושה (Sears, 1997). מרבית ההומואים/לסביות לומדים לתעב הומואים/לסביות עוד בטרם נוכחו לדעת שהם-עצמם כאלו: הם כמעט ואינם שומעים את המושג "הומוסקסואליות" אלא בהקשרים שליליים, וכמושא לגיחוך, לעג ו/או רחמים.

הפרט הלהט"ב מחוֹבֶרֶת בדרך-כלל בסביבה שבה אין הומואים/לסביות נוספים, שאליהם הוא יכול להתייחס כעוגן בעיתות מצוקה או כמודל ללימוד דפוסי התנהגות הולמים. בניגוד לבני מיעוטים אחרים, ההומו/לסבית לומדים כי הם כאלו רק לאחר שהפנימו את נקודת המבט הקטרו-נורמטיבית – דהיינו, ההשקפה הרווחת והדומיננטית לפיה קיימת רק דרך-חיים אחת 'נכונה', 'בריאה' ו'טבעית', והיא ההטרסקסואלית – בשנות חייהם הראשונות, ואין הם יכולים לחלוק את ההתמודדויות השונות הכרוכות בגילוי זה עם אנשים אחרים בסביבתם החברתית (Morris, 1997). יתרה מכך, בדרך כלל, דווקא קרוביו של המתבגר – ובמיוחד הוריו – עלולים להיות אלו שמהם הוא חרד ביותר להסתיר עובדה, העלולה להסתבר כמבישה ואפילו כגורם העלול לנַכֵר אותו מאהוביו. התובנה כי אדם הינו הומו/לסבית מהווה נקודת מפנה בחייו של הפרט, והחל ממועד זה נערכים תהליכי הזְרָה והתנכרות מסביבתו. למעשה, זהו השלב הראשוני של כינון הזהות ההומו/לסבית. תובנה זו גוררת בעקבותיה את אבדן הקווים המנחים להתנהגות, לגיבוש עמדות ולציפיות לעתיד, אשר היוו חלק בלתי-נפרד מן הזהות ההטרסקסואלית, ושעתה אינם רלבנטיים יותר להמשך חייו (Cass, 1979; Troiden 1993).

על מנת לפתור מצב דיסוננטי ומעורר חרדות וקשיים זה, וכן עקב החשש מפני הסנקציות החברתיות (בין הן אמיתיות ובין הן נתפסות-ככאלו, כגון: גירוש מביתו, החרמה מצד חברים, רכילות בלתי-נשלטת וכדומה), משקיע המתבגר הלהט"ב משאבים ניכרים במנגנונים כלשהם להפחתת המצוקה. הוא עשוי לנקוט באחת או יותר מן הטקטיקות שמטרתן הפחתת חרדות, בלבול ומבוכה, הנובעים מהסטיגמה הכרוכה בהומואיות. טקטיקות כגון: הכחשת ההומואיות לעצמו ולסביבתו החברתית, תיקונה, הימנעות מכל מימוש גופני ו/או רגשי עם אחרים בני-מינו וכן הלאה. התגובה הראשונית והנפוצה ביותר היא נטייה להסתגר בתוך מה שהתנועה לשחרור הומו-לסבי המשיגה כ-"ארון" (Closet). היות שהלהט"ב יכול לשלוט במידה רבה על גבולות המרחב החברתי של אלו המיודעים לזהותו, הוא יכול לנהל אורח חיים כפול, המוגדר על ידי 'היודעים' מזה, ואלו שאינם יודעים מזה (גופמן, 1983). כלומר, הוא יוצר שני עולמות חברתיים נפרדים, שהסוד על זהותו מבחין ביניהם. היות שהנטייה המינית איננה גלויה לעין, הלהט"ב יכול במידה מסוימת לשלוט על המידע המגיע לידיעת הסובבים אותו, ולערוך מניפולציה על אופן התפשטות המידע. מניפולציה זו כרוכה בהשקעת משאבים נפשיים רבים ומאמצים הגובים מחירים שונים. על מנת שלא להכתיים את זהותם, הומואים/לסביות רבים נוקטים פעילויות שונות: עליהם לנהל את המידע החברתי על אודותיהם ולפקח על האפשרות שמא ערכם יופחת בעיני הזולת. כל אלו 7 מקבלים משנה-תוקף בעת גיל ההתבגרות, המלווה בעיות פסיכולוגיות מורכבות, שאין צורך לפרטן כאן.

השלכות חברתיות ופסיכולוגיות

עם תחילת תהליך כינונה של זהות הומו/לסבית, בנוסף למשימות הנורמטיביות של גיל ההתבגרות, מתמודד המתבגר המתלבט בשאלת נטייתו המינית בבעיות נוספות קשות ביותר כדלקמן:

תחושת בושה. אחד המאפיינים הבולטים, האחידים והמתמשכים של הלהט"בים הינו הבושה מעצם עובדת היותם כאלו. לטענת סֶדְגְ'וויק (Sedgwick, 1993), הבושה מהווה מרכיב ראשוני בזהות הנרכשת והנלמדת במהלך השנים המעצבות את זהותו של הפרט כתגובה לנסיבות התרבותיות בהן הוא מתחנך. ככזאת, הבושה באה לידי ביטוי ואף משפיעה על מגוון היבטים פסיכו-סוציאליים.

תחושת שונות. השונות מתגבשת במהלך ההשוואה בין הרגשות והתחושות האישיים ובין הרגשות והתחושות של אחרים הדומים לפרט (למשל, חברים טובים). סיווג השונות ושינוכה לדבר שלילי, שנא ומסוכן מובילים לבדידות ולתחושת זרות מן הסביבה החברתית הקרובה, בעיקר חברי ילדות ועמיתים לכיתה. כאשר השונות נתפשת כדבר סוטה, מעוות ומאיים שאיש לא יוכל לקבל, הצורך הראשוני שעולה הוא להסתירה, כלומר לבנות את ה'ארון'.

בדידות כחוויה קיומית. החשש מדחייה ומנטישה והפחד ממה שיקרה אם ידעו "שאני כזה" חזקים במיוחד כשמדובר באחרים משמעותיים (significant others). הפחד מהגילוי עלול להביא להתרחקות ולהסתגרות רגשית מאנשים קרובים, דווקא כאשר הצורך בעזרה גדול במיוחד. כל הספקות האישיים והקונפליקטים הפנימיים בתקופה זאת וכל החרדות והתהיות באשר להשלכות של רגשות אלה נחווים בין הפרט לבין עצמו בבדידות קשה ומתסכלת. בדרך כלל ההורים אינם יודעים כלל מה עובר על ילדיהם, ותקופה זו עלולה להימשך פרק זמן ארוך ומכאיב. רבים מדווחים שזו אחת התקופות הקשות בחייהם.

הכחשה. כל סוד מהווה גורם מְנַכֵר, מבודד ומרחיק (Lewin & Leap, 1996); והשמירה עליו צורכת אנרגיה נפשית רבה. הומוסקסואלים ולסביות בגיל הנעורים עדים לתגובות חבריהם על ההומוסקסואליות ומקיישים מכך מה עלול לקרות להם אם ייודע דבר היותם כאלו. כל הערה פוגעת וכל בדיחה על הומואים תורמות להעצמת

הבידוד ולניכור. כדי להשתייך לקבוצת חברים יש כאלו הנוקטים באסטרטגיה של הבניית זהות כוזבת, ובכך הם מכחישים הן כלפי עצמם והן כלפי אחרים את המציאות הרגשית שלהם. כאשר נאלצים להסתיר את הנטייה המינית בגיל הנעורים ובתקופת הצבא, הלחץ החברתי עלול להיות קשה ומאיים. כל מה שהשייכות מעניקה לקבוצת הגיל בתקופת הנעורים נמנע מצעירים להט"בים. בדידות חברתית ודיכוי היצר המיני נעשים לעיתים קרובות על חשבון פיתוחם השגרתי של הכישורים והמיומנויות ליצירת קשרים בין-אישיים ומסכלים את האפשרות של אותם צעירים להכיר את עצמם באמת ולפתח את זהותם האוטנטית.

התרחקות. השתייה עם המשפחה יכולה להיות מלחיצה. הצורך להסתיר ולשמור על הסוד "מי אני באמת" גורמים להתרחקות פיזית ורגשית ומאלצים את הפרט לשקר ולהבנות חזות כוזבת או שקרית. נוסף על הפחד מפני דחייתם על-ידי ההורים ישנם הומוסקסואלים ולסביות שנמנעים מלספר להוריהם על נטייתם המינית משום שאינם רוצים להעציב אותם, להכאיב להם, לבייש אותם ו/או לאכזב אותם. כאשר מסתירים דבר משמעותי כל-כך, הקרבה נעשית משהו מסוכן שכן היא עלולה להסגיר. למעשה, הפחד מפני קרבה גובר על הצורך בה. במצב כזה התרחקות, הסתגרות והימנעות משיחה ומשהייה במחיצת המשפחה תורמות להקלת המתח הפנימי, אבל בו-זמנית מגבירות את תחושת ההזרה (Ben-Ari, 1995; Strommen, 1993).

חרדה מפני אנשי מקצוע. בהמשך לתופעת החרדה מפני המשפחה וההורים, ניצבים בני הנוער הלהט"בים בפני בעיה נוספת, והיא החשש מפני חיפוש עזרה וסיוע בקרב אנשי מקצוע שונים: יועצים חינוכיים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, מורים וכדומה. החרדה מועצמת היות שקיימת סבירות גבוהה שסוכנים אלו יידעו את הוריו של הנער, ומשום כך אינם נתפסים כגורמים אמינים שניתן לסמוך עליהם פן יעבירו את המידע הרגיש. במלים אחרות, הנער המתלבט איננו תופס את הסוכנים הממסדיים כאופציות זמינות או ראויים להושטת סיוע. להיפך: אותם גורמים ממסדיים בעלי היכולת והאפשרות לסייע נתפסים כמאיימים במיוחד. הדברים תקפים לגבי אנשי מקצוע נגישים במסגרות ללא-תשלום וכמובן לגבי אנשי מקצוע הגובים תשלום (האמור להינתן על ידי ההורים).

תחושת אובדן. מאחר שרוב האנשים המגלים את נטייתם ההומוסקסואלית גדלו כהטרנסקסואלים במשפחה הטרנסקסואלית, לגילוי העצמי נלווית ברוב המקרים תחושת אובדן: אובדן זהות, אובדן השייכות לעולם הטרנסקסואלי שבו גדלו, אובדן כל המוכר והידוע. כל זאת במצב שבו החלופה איננה ברורה או שהיא נתפסת כאפשרות שלילית. החוויה הזאת מעמידה בפניהם משימות התפתחותיות נוספות של כינון זהות חיובית, שאינן קיימות בתהליך ההתפתחות של צעירים הטרנסקסואלים. קיימת תחושת אובדן של חלק מהעצמי: בגלל ההסתרה והחיים 'בארון' הלהט"בים מרגישים שאנשים אינם מכירים אותם 'באמת'. כאשר הדעה המופנמת על הומוסקסואליות שלילית מאוד, עלול לחול תהליך של הפחתת הערך העצמי ושל חשש מפני איבוד החברים והמשפחה. התרחקות חברתית יכולה לאפשר הגנה מפני החשש שמא תתגלה הנטייה ההומוסקסואלית. אבל המחיר עלול להיות אובדן המעמד בחברת בני הגיל (peer group) ואובדן החוויות החשובות של בני הנעורים.

פגיעות. השייכות לקבוצת מיעוט שמוטלת עליה סטיגמה מביישת והפנמת העמדות השליליות הרווחות בחברה כלפי הומוסקסואליות, עלולות להביא לשנאה עצמית וללחצים נפשיים. בהעדר מידע, בהעדר קשר עם להט"בים אחרים ובהעדר מודלים חיוביים לחיקוי - רבים בגיל הזה אינם יכולים לדמיין לעצמם תמונת עתיד חיובית ואופטימית. במצב הזה אין פלא שאצל רבים עולות מחשבות אובדניות ואף התאבדות בפועל כפתרון לתחושת חוסר המוצא וחוסר האונים. צעירים אלה אינם תופסים את המצב הזה כמצב זמני. לראיה, מחקרים שונים על התאבדויות בני נוער מציינים כי מספר ניסיונות ההתאבדות של להט"בים צעירים גבוה פי שניים עד שלושה מזה של בני גילם הטרנסקסואלים. להט"בים צעירים מבצעים כשליש ממעשי ההתאבדויות בקרב בני נוער (DiFilippo et al., 2003; Remafedi, et al. 1993).

חוסר בדמויות להזדהות (Role Models). בעוד שמתבגרים וילדים בני מיעוט אתני, גזעי או אחר, חווים את חיהם בסביבה חברתית שבה קיימים אחרים משמעותיים הנמנים על קבוצת המיעוט שלהם; הרי שלהט"ב איננו נולד ומתחברת בקהילת המיעוט שלו. עד אשר הוא מצטרף לקהילת הלהט"בים, מקורות המידע והידע שלו מוגבלים. הנטייה המינית היא סמויה מן העין, ולכן להט"בים נתפסים (אפילו בעיני להט"בים אחרים) כהטרנסקסואלים, עד אשר הם מדווחים לסביבתם על טעות זו. במלים אחרות, בניגוד לבני מיעוטים אחרים, שיש להם נגישות בלתי-אמצעית ובלתי-מוגבלת לבני המיעוט שלהם (בעיקר בני משפחתם), למרבית הלהט"בים ה'טרונוים' אין אפשרות ליצור מגע בלתי-מתואך עם אחרים הדומים להם, שמן הסתם קיימים בסביבתם אולם לרוב הינם בלתי-נראים, ולכן בלתי-נגישים. לפיכך, עליהם להיעזר במידה רבה בתקשורת ההמונים כדי לעצב את זהותם (Kielwasser & Wolf, 1992). הפרט עלול, אם כן, לאמץ את הדימוי

התקשורת (אם וכאשר זה בכלל קיים בשיח הציבורי), משום שאין לו מגע ישיר עם להט"בים אחרים בטרם הצטרף לקהילתם. למרביתם אין אפשרות בחירה אלא לקבל את הסטריאוטיפים התקשורתיים על כל המאפיינים השליליים והמעוותים שלהם, הנדמים כטיפוסים וכמייצגים את כלל הלהט"ב (Gross, 1996).

בשל המצוקות אשר תוארו עד כה, עלול הנער לסבול מאחת או יותר מן התופעות הבאות:

בעיות פסיכולוגיות. מתבגרים אלה נמצאים בתהליך של גילוי עצמי מבלי שתהיה להם תמיכה של רשת חברתית בדומה למתבגרים אחרים, ומבלי שתהייה להם אפשרות לחקור, לשוחח עם חבריהם או אחרים משמעותיים על תחושותיהם ואף להזדהות איתם. הסתרה, הכחשה או התעלמות מהמיניות יוצרת אצלם בלבול, ייאוש, רגשות אשמה, בושה, דיכאון ו/או דימוי עצמי שלילי (Alexander, 2002). כמו-כן, כאמור, ישנם דיווחים על שיעור גבוה-יחסית של נסיונות התאבדות.

בעיות חברתיות. למתבגרים אלה יש קשיים להתמודד עם הסטיגמה החברתית המיוחסת להומוסקסואליות והם עלולים להיות קרובן לעלבונות, עוינות, סחטנות, התנכלות אלימה, תקיפה ו/או פגיעה מינית (Herek, 1993). כאמור, הם ייטו להדיר את עצמם מחברת בני גילם.

שימוש בחומרים ממכרים. חלק מהמתבגרים מתקשים להתמודד עם הקשיים שתוארו לעיל, וייטו לצרוך אלכוהול וסמים כאמצעים להקל על מצוקותיהם. יש מהם המתדרדרים לעבריינות ולזנות, כדי שיוכלו להשיג את הכסף הדרוש להם לרכישת חומרים אלה (ליכטנרטיט ודוידסון-ערד, בדפוס; Russell; et al., 2002).

בעיות משפחתיות. כאמור, מתבגרים להט"בים חוששים מדחייה של ההורים עקב גילוי סודם וסובלים מניכור ומחוסר יכולת להתמודד עם תגובות משפחתיות של כשלון ואשמה.

פגיעה בתפקוד הלימודי. מתבגרים להט"בים עסוקים לעתים בהשלכות והבעיות השונות של נטייתם המינית עד כדי פגיעה בתפקודם השגרתי. כתוצאה מכך ניכרת ירידה בהישגיהם הלימודיים (Filax, 2003).

ההקשר הישראלי

במחקר הראשון מסוגו שנערך בישראל (קמה, 2003), נמצא כי קיים פער אדיר בין ההישגים התרבותיים, החקיקתיים והפסיקטיים של קהילת הלהט"ב לבין תהליכים ברובד הפרטני. נמצא כי מחד גיסא ניתן לערוך הבחנה ברורה בין שני עידינים חברתיים-היסטוריים: עידן ההעדר, שבו לא הייתה כל נוכחות של הומואים/לסביות במרחב הציבורי הישראלי. עידן זה שרר עד שלהי שנות השמונים של המאה העשרים. מאז תחילת שנות התשעים ניתן להצביע על עידן הנוכחות, שבו זכתה קהילה זו לייצוג מרשים בהיבטים שונים של חיי החברה, הפוליטיקה והאמנות בארץ. ניתן היה לשער שהשינויים המהותיים, שהתרחשו מאז שלהי שנות השמונים ותחילת שנות התשעים בהקשרים אלו, יתממשו בהבדלים בין בניהם של העידינים השונים.

מאידך גיסא, מסתמנת מגמה המפריכה את הנחות-הקדם של המחקר בדבר הבדלים דרזיים. מבחינות רבות לא ניתן למצוא קווים משותפים או מאפיינים המבחינים בין הומואים על פי גילם (קרי - הדור אליהם הם אמורים היו להשתייך); ומכאן אפשר להסיק שלא קיימים שני דורות מובחנים. למרבית ההפתעה, חלק בלתי-מבוטל מן הנחקרים הצעירים (אשר נולדו החל משנות השמונים) אינם מושפעים כמצופה מן ההתרחשויות האחרונות. לא ניכרת מגמה רווחת יותר של הקלה על המצוקות השונות, בעיקר בהקשר של היציאה מהארון (קרי - הצהרה על זהות להט"ב) בכלל וכלפי ההורים בפרט. אפילו בעידן הנוכחי, שבו קיימים מקורות מידע נגישים רבים-יחסית כמו-גם 'גיבורי תרבות' להט"בים, נדמה כאילו מתבגרים רבים חשים בדידות וקשיים בהתמודדותם עם כינון זהות להט"ב. אכן, מתרקם הרושם כי ההתפתחויות ההיסטוריות האחרונות טרם באו לידי ביטוי מלא ומוחשי בחייהם האישיים של צעירים ומתבגרים רבים. שמרנות עדיין מאפיינת את החברה הישראלית בכל הנוגע ללהט"ב ברמת הפרט, והיא מבוססת בחוסר סובלנות ובקשיי קבלה של להט"בים כחברים מן המניין בחברה הישראלית.

הערה:

גרסה שונה-מעט של מאמר זה פורסמה לראשונה בקובץ מידע מספר 1 (מאי, 2004) של ארגון "נוער גאה".

מקורות:

- גופמן, א. (1983), **סטיגמה**, תל אביב: דביר (תרגום: ש. ספן)
- ליכטנטריט, ר. ודוידסון-ערד, ב. (בדפוס). **גברים צעירים העוסקים בזנות: היסטוריית חיים וחוויות עכשוויות**. תל אביב: המרכז הבינתחומי לחקר מדיניות וטיפול בילדים ונוער, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל, אוניברסיטת תל אביב
- קמה, ע. (2003), **העיתון והארון: דפוסי תקשורת של הומואים**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד
- Alexander, C. J. (2003), **Homosexuality and Risk for Psychiatric Disorders**. *Journal of Gay and Lesbian Social Services*, 14(3), 103-107
- Ben-Ari A. (1995). **The Discovery that an Offspring is Gay: Parents', Gay Men's, and Lesbians' Perspectives**. *Journal of Homosexuality*, 30(1), 89-112
- Cass, V. C. (1979). **Homosexual Identity Formation: A Theoretical Model**. *Journal of Homosexuality*, 4(3), 219-235
- DiFilippo, J. M. Esposito, C., Overholser, J., & Spirito, A. (2003). **High-Risk Populations** In A. Spirito & J. Overholser (Eds.), **Evaluating and Treating Adolescent Suicide Attempters: From Research to Practice** (pp. 229-259), San Diego, CA: Academic Press
- Filax G. (2003). **Queer Invisibility: The case of Ellen, Michel, and Oscar**, In S. Books (Ed), **Invisible Children in the Society and Its Schools** (2nd ed.) (pp. 147-169), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum
- Garnets, L. D., & Kimmel D. C. (1993). **Introduction: Lesbian and Gay Male Dimensions in the Psychological Study of Human Diversity**, In L. D. Garnets & D. C. Kimmel (Eds.), **Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences** (pp. 1-51). New York: Columbia University Press
- Gross, L. (1996). **You're the First Person I've Ever Told: Letters to a Fictional Gay Teen**, In M. Bronski (Ed.), **Taking Liberties: Gay Men's Essays on Politics, Culture, and Sex** (pp. 369-386), New York: Masquerade Books
- Herek, G. M. (1993). **The Context of Antigay Violence: Notes on Cultural and Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences** (pp. 89-107), New York: Columbia University Press
- Hooker, E. (1957). **The Adjustment of the Male Overt Homosexual**, *Journal of Projective Techniques*, 21, 18-31
- Kielwasser, A. P., & Wolf, M. A. (1992). **Mainstream Television, Adolescent Homosexuality, and Significant Silence**. *Critical Studies in Mass Communication*, 9, 350-373
- Lewin, E., & Leap, W. L. (1996). **Introduction**, In E. Lewin & W. L. Leap (Eds.), **Out in the Field: Reflections of Lesbian and Gay Anthropologists** (pp. 1-28), Urbana & Chicago: University of Illinois Press
- Morris, J. F., (1997). **Lesbian Coming Out as a Multidimensional Process**, *Journal of Homosexuality*, 33(2), 1-22
- Remafedi, G., Farrow, J. A., & Deisher, R. W. (1993), **Risk Factors for Attempted Suicides in Gay and Bisexual Youth**, In L. D. Garnets & D. C. Kimmel (Eds.), **Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences** (pp. 486-499). New York: Columbia University Press
- Russell, S. T., Driscoll, A. K., & T. N. (2002), **Adolescent Same-Sex Romantic Attractions and Relationships: Implications for Substance Use and Abuse**, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41(11), 198-202
- Sears, J. T. (1997), **Thinking Critically/Intervening Effectively about Homophobia and Heterosexism: A Twenty-Five-Year Research Retrospective**, In J. T. Sears & W. L. Williams (Eds.), **Overcoming Heterosexism and Homophobia: Strategies that Work** (pp. 13-48). New York: Columbia University Press

- Sedgwick, E. K. (1993), **Epistemology of the Closet**, In H. Abelove, M. A. Barale, & D. M. Halperin (Eds.), **The Lesbian and Gay Studies Reader** (pp. 45-61). New York & London: Routledge
  - Strommen, E. F. (1993), **“You’re a What?”: Family Member Reactions to the Disclosure of Homosexuality**, In L. D. Garnets & D. C. Kimmel (Eds.), **Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences** (pp. 248-266). New York: Columbia University Press
  - Troiden, R. R. (1993). **The Formation of Homosexual Identities**, In L. D. Garnets & D. C. Kimmel (Eds.), **Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences** (pp. 191-217). New York: Columbia University Press
-